

EFEKTYVUS ŠVIETIMO VALDYMAS IR SOCIALINIS TEISINGUMAS

Prof. Rimantas Želvys

Pratarmė: švietime stebuklų nebūna

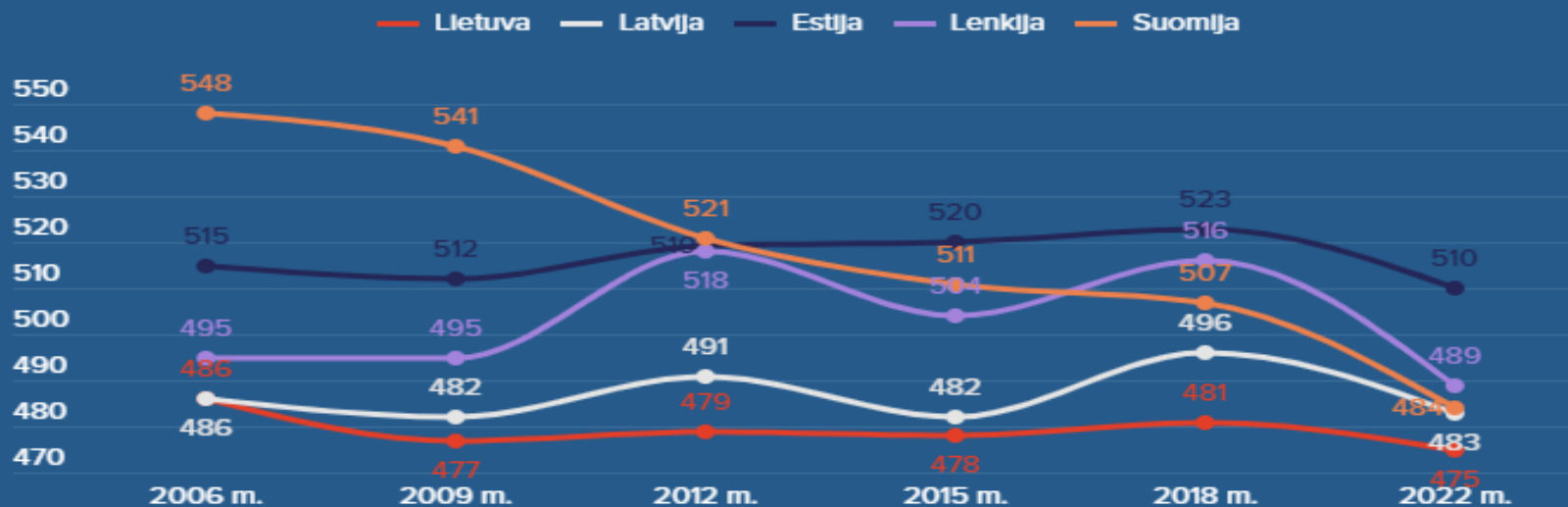
- ▶ Švietime nėra idealių sprendimų. Jei tokių būtų, pasaulyje atsirastų idealių švietimo sistemų.
- ▶ Kiekvienas švietimo politikos sprendimas turi tiek teigiamų, tiek ir neigiamų pusių.
- ▶ Efektyvus valdymas reiškia gebėti įvertinti, ar teigiamos pusės persveria neigiamas, ar priešingai.
- ▶ Švietimo politikos sprendimai visuomet bus kritikuojami, kadangi neišvengiamai atsiras kritikų, akcentuojančių neigiamas puses.

Pratarmė: vertinant švietimą dažnai remiamasi mitologija

- ▶ Apie švietimą yra sukurta daug mitų. Mitai yra stabilūs ir stebėtinai atsparūs juos paneigiantiems faktams.
- ▶ Kaip pavyzdį galima palyginti du mitus - mitą apie Suomijos švietimą ir mitą apie Lietuvos švietimą.
- ▶ Visuomenėje plačiai paplitęs mitas apie tai, kad pagal moksleivių mokymosi pasiekimus Suomija pirmauja pasaulyje.

Tarptautinis PISA mokinių pasiekimų tyrimas

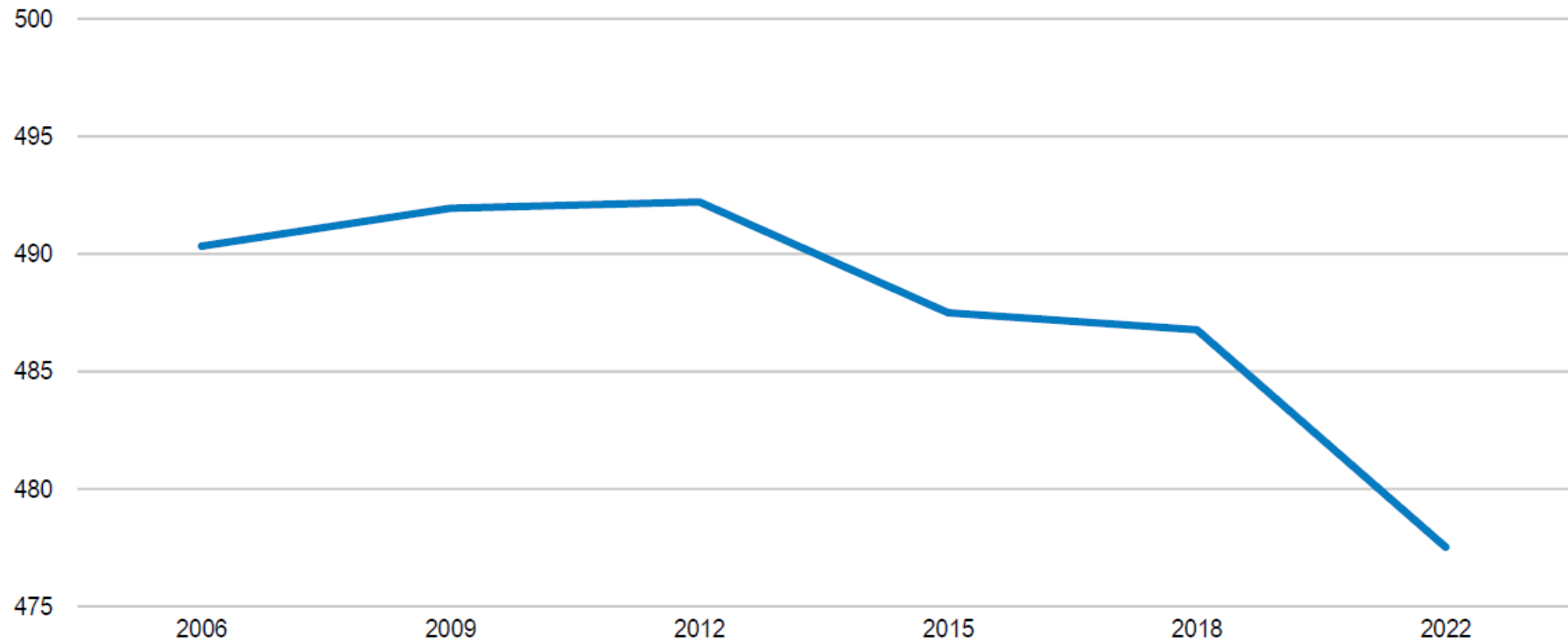
15-mečių matematinio raštingumo rodikliai

PISA tyrimo duomenys

PISA rezultatų vidurkio pokytis nuo 2006 iki 2022 metų

PISA score points, OECD average

Note: Average of PISA mean scores in mathematics, science and reading.

Source : OECD, PISA 2022 Database.

Na, o Lietuvos švietimas buvo „sugriautas“
dar 1996 metais

Bendrieji skaitymo rezultatai

- **37** tyrime dalyvavusių šalių, tarp jų ir **LIETUVOS**, rezultatai statistiškai reikšmingai **aukštesni** už PIRLS skalės **vidurkį**.
- **18** tyrime dalyvavusių šalių rezultatai statistiškai reikšmingai žemesni už PIRLS skalės vidurkį, o **2** šalių – statistiškai reikšmingai nesiskiria nuo PIRLS skalės vidurkio.
- Geriausių rezultatų pasiekė **Singapūras**.
- **LIETUVOS** rezultatas (**552 skalės taškai**) šiek tiek pagerėjo palyginti su PIRLS 2016 rezultatu (548 skalės taškai).

Pastaba:

Šalių, kuriose vertinimas vyko 5 kl. pradžioje, rezultatai pateikiami eilutėse, nuspalvintose tamsesne spalva.

Šių šalių mokinių amžiaus vidurkis mažiausiai 4 mėn. didesnis nei šalių, kuriose vertinimas vyko 4 kl. pabaigoje.

Šalys	Rezultatų vidurkis	Amžiaus vidurkis
Singapūras	587	10,4
Airija	577	10,0
Honkongas	573	10,1
Šiaurės Airija	566	10,8
Anglija	558	10,3
Kroatija	557	11,2
LIETUVA	552	11,3
Suomija	549	10,8
Lenkija	549	10,9
JAV	548	10,7
Taivanas	544	10,1
Švedija	544	10,7
Australija	540	10,0
Bulgarija	540	10,7
Čekija	540	10,4
Vengrija	539	11,2
Danija	539	10,9
Norvegija (5)	539	10,8
Italija	537	9,8
Makao (Kinija)	536	10,5
Austrija	530	10,3
Slovakija	529	10,5
Latvija	528	11,3
...
PIRLS Skalės vidurkis	500	
...
Egiptas	378	10,0
Marokas	372	10,5
PAR	288	10,2

4

KLASĖ

Bendrieji matematikos rezultatai

LIETUVOS 4 kl. mokinių matematikos rezultatai statistiškai reikšmingai aukštesni už 50 šalių, statistiškai reikšmingai žemesni – už 6 šalių, statistiškai reikšmingai nesiskiria nuo 1 šalies.

LIETUVA yra 7–8 pozicijoje tarp 58 šalių.

LIETUVOS rezultatas 58 skalės taškais statistiškai reikšmingai didesnis už tarptautinį vidurkį (503).

Šalis	Rezultatų vidurkis
Singapūras	615 (2,9)
Taivanas	607 (1,7)
P. Korėja	594 (2,6)
Honkongas	594 (4,0)
Japonija	591 (2,3)
Makao (Kinija)	582 (1,0)
LIETUVA	561 (2,9)
Turkija (5)	553 (4,1)
Anglija	552 (2,7)
Lenkija	546 (2,0)

Geriausiai pasirodė Singapūras – 615 taškų, prasčiausiai – PAR (362 taškai).

Kaimyninės šalys: Lenkija – 546 taškai, Latvija – 534 taškai, Suomija – 529 taškai.

	vidurkis
Singapūras	615 (2,9)
Taivanas	607 (1,7)
P. Korėja	594 (2,6)
Honkongas	594 (4,0)
Japonija	591 (2,3)
Makao (Kinija)	582 (1,0)
LIETUVA	561 (2,9)
Turkija (5)	553 (4,1)
Anglija	552 (2,7)
Lenkija	546 (2,0)
Iranas	546 (2,9)
Rumunija	542 (4,8)
Nyderlandai	537 (2,0)
Latvija	534 (2,8)
Norvegija (5)	531 (2,0)
Čekija	530 (2,2)
Švedija	530 (2,8)
Bulgarija	530 (3,6)
Suomija	529 (2,5)
Australija	525 (2,6)
Vokietija	524 (2,1)
Danija	524 (2,1)
Serbija	523 (3,3)
Belgija (Flam.)	521 (2,4)
Vengrija	520 (3,6)
Portugalija	517 (2,8)
JAV	517 (3,1)
Kipras	516 (2,5)
Slovakija	515 (3,1)
Slovėnija	514 (1,8)
Italija	513 (2,8)
Armėnija	513 (2,8)
Albanija	512 (4,9)
Kanada	504 (2,0)
Tarptautinis vidurkis	503 (0,4)
Ispanija	498 (2,1)
JAE	498 (1,2)
Sakartvelas	498 (3,1)
Azerbaidžanas	494 (3,5)
Nauroj Želandija	490 (2,6)
Belgija (Pranc.)	489 (2,4)
Kazachija	487 (3,6)
Prancūzija	484 (2,9)
Juodkalnija	477 (2,1)
Šaunės Makedonija	474 (3,6)
Kataras	464 (3,5)
Bahreinai	462 (4,1)
Kosovas	451 (3,4)
Bosnija ir Hercegovina	447 (3,2)
Čai	444 (2,8)
Uzbekija	443 (3,2)
Jordanija	427 (5,3)
Omanas	421 (4,0)
Iranas	420 (4,2)
Saudo Arabija	420 (4,2)
Brazilija	400 (3,4)
Marokas	393 (4,6)
Kuvaitas	383 (4,4)

KLASĖ

Bendrieji matematikos rezultatai

LIETUVOS 8 kl. mokinių matematikos rezultatai statistiškai reikšmingai aukštesni už 30 šalių, statistiškai reikšmingai žemesni – už 6 šalių, rezultatai nesiskiria – nuo 7 šalių

LIETUVA yra 7–14 pozicijoje tarp 44 šalių.

LIETUVOS rezultatas 36 skalės taškais statistiškai reikšmingai didesnis už tarptautinį vidurkį (478).

Šalis	Matematikos rezultatų vidurkis
Singapūras	605 (6,1)
Taivanas	602 (3,1)
P. Korėja	596 (3,0)
Japonija	595 (3,0)
Honkongas	575 (5,0)
Anglija	525 (4,5)
Airija	522 (2,7)
Čekija	518 (2,3)
Švedija	517 (2,4)
LIETUVA	514 (3,1)
Austrija	512 (2,3)
Australija	509 (3,5)

Geriausiai pasirodė Singapūras – 605 taškai, prasčiausiai – Marokas (378 taškai), Dramblio Kaulo Kranto rezultatas 263 taškai, tačiau jis negali būti patikimai įvertintas.

Šalis	Matematikos rezultatų vidurkis
Singapūras	605 (6,1)
Taivanas	602 (3,1)
P. Korėja	596 (3,0)
Japonija	595 (3,0)
Honkongas	575 (5,0)
Anglija	525 (4,5)
Airija	522 (2,7)
Čekija	518 (2,3)
Švedija	517 (2,4)
LIETUVA	514 (3,1)
Austrija	512 (2,3)
Australija	509 (3,5)
Turkija	509 (4,3)
Vengrija	506 (3,7)
Suomija	504 (2,6)
Norvegija (9)	501 (2,3)
Italija	501 (3,0)
Malta	499 (1,2)
Rumunija	496 (4,9)
Kipras	494 (2,7)
JAE	489 (1,7)
JAV	488 (4,2)
Izraelis	487 (3,9)
Prancūzija	479 (3,1)
Azerbaidžanas	479 (3,7)
Tarptautinis vidurkis	478 (0,5)
Portugalija	475 (2,7)
Sakartvelas	467 (3,2)
Kazachija	454 (3,5)
Kataras	451 (4,2)
Bahreinas	426 (2,4)
Iranas	423 (3,6)
Uzbekija	421 (4,3)
Čilė	416 (3,2)
Omanas	411 (2,7)
Malaizija	411 (3,5)
Kuveitas	399 (5,2)
PAR (9)	397 (3,1)
Saudų Arabija	397 (3,3)
Jordanija	388 (3,2)
Palestinos autonomija	382 (3,0)

O 2024 metais? „Švietimo sistema tiek kasėsi žemyn, kad
šansų išlipti aukštyn kaip ir nebeliko“
(G. Sarafinas.15min.lt. 2024.06.13)

Sugrįžtant į realybę

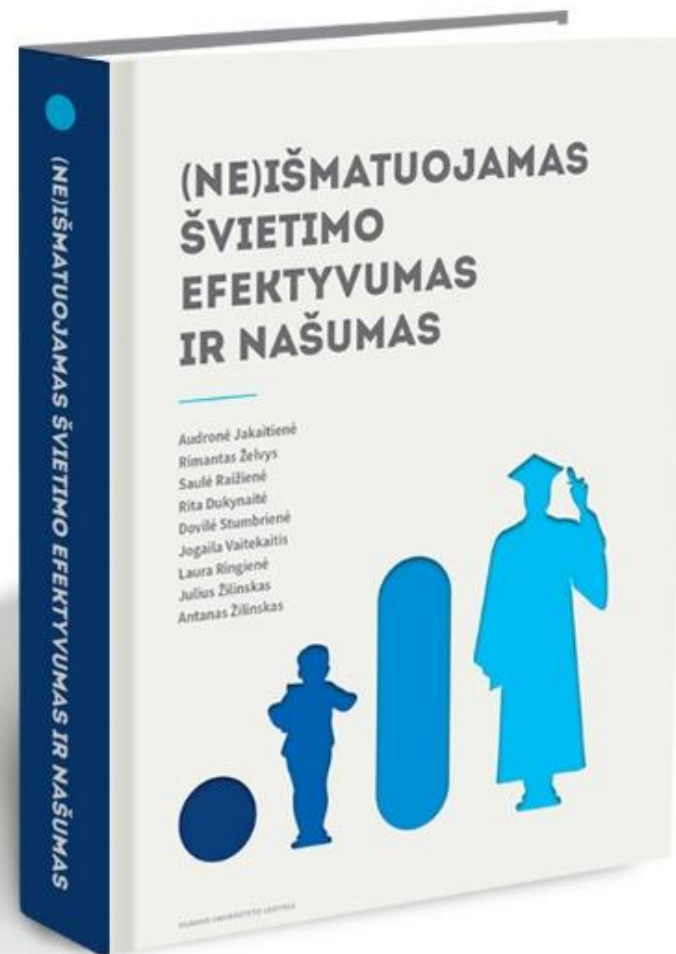
- ▶ Iš tikrųjų nei Suomijos švietimo sistema nėra ideali, nei Lietuvos nėra sugriuvusi.
- ▶ Viena iš problemų - politikai, vertindami švietimo sistemą ir priimdami sprendimus, neretai remiasi visuomenėje paplitusia mitologija ir susiformavusiais stereotipais.
- ▶ Kita problema - stokojama supratimo, kad švietime viskas yra tarpusavyje susiję, ir sudėtingoms problemoms spręsti siūlomi pernelyg paprasti sprendimai (VBE pavyzdys).
- ▶ Trečia problema - turimi duomenys netinkamai interpretuojami (VBE ir PUPP pavyzdžiai).

Brandos egzaminų sistemos „taisymas“

- ▶ Mokykliniai ir valstybiniai brandos egzaminai buvo apjungti. Vieni buvo skirti įvertinti abiturientų brandą, kiti buvo skirti stojimui į aukštąsias mokyklas.
- ▶ Norminis vertinimas pakeistas kriteriniu, kataliojamas minimalus išlaikymo balas, galiausiai įvedami tarpiniai egzaminai.
- ▶ Egzaminų sistema buvo kuriama kaip vieninga sistema iš glaudžiai tarpusavyje susijusių elementų.
- ▶ Bet koks dalinis „taisymas“ išderina harmoningą sistemos funkcionavimą.

(NE)IŠMATUOJAMAS ŠVIETIMO EFEKTYVUMAS IR NAŠUMAS

Audronė Jakaitienė • Rimantas Želvys • Saulė Raižienė
Rita Dukynaitė • Dovilė Stumbrienė • Jogaila Vaitekaitis
Laura Ringienė • Julius Žilinskas • Antanas Žilinskas

KĄ PARODĖ MŪSŲ ATLIKTI TYRIMAI

- VBE rezultatai neleidžia atlikti palyginimų laike. Diskusijos apie tai, gerėja ar prastėja šalies abiturientų brandos egzaminų rezultatai, nėra pagrįstos objektyviais duomenimis.
- Kiekvienais metais mokiniams pateikiamos skirtingo sudėtingumo užduotys, ypač matematikos srityje, todėl ir fiksuotas minimalus išlaikymo balas yra problemiškas.
- VBE rezultatai leidžia išranguoti visus tais metais egzaminus laikiusius moksleivius pagal jų pasiekimus, tačiau neleidžia išranguoti mokyklų.
- Mūsų atlikta antrinė penkerių metų lietuvių kalbos ir literatūros PUPP ir brandos egzaminų rezultatų analizė parodė, kad mokyklos faktorius nulemia iki 28 proc. PUPP ir iki 18 proc. VBE rezultatų.

Pridėtinės vertės problema

- ▶ VBE rezultatus lemia daugelis nuo mokyklų nepriklausančių veiksnių: mokinių gabumai ir motyvacija, tėvų sociekonominis statusas, mokyklos geografinė padėtis, korepetitoriaavimo mastai ir kt.
- ▶ Todėl paskaičiuoti mokyklos sukuriama pridėtinę vertę sudėtinga; VBE rezultatai tokių galimybių nesuteikia.
- ▶ PUPP yra netikslus prognostinis rodiklis: gerus rezultatus pagrindinio ugdymo pasiekimų vertinimo metu pademonstravęs mokinys gali prastai išlaikyti brandos egzaminą ir atvirkščiai.
- ▶ Taip yra todėl, kad VBE ir PUPP buvo sukurti, taikant skirtingas metodikas ir turi skirtingus tikslus.

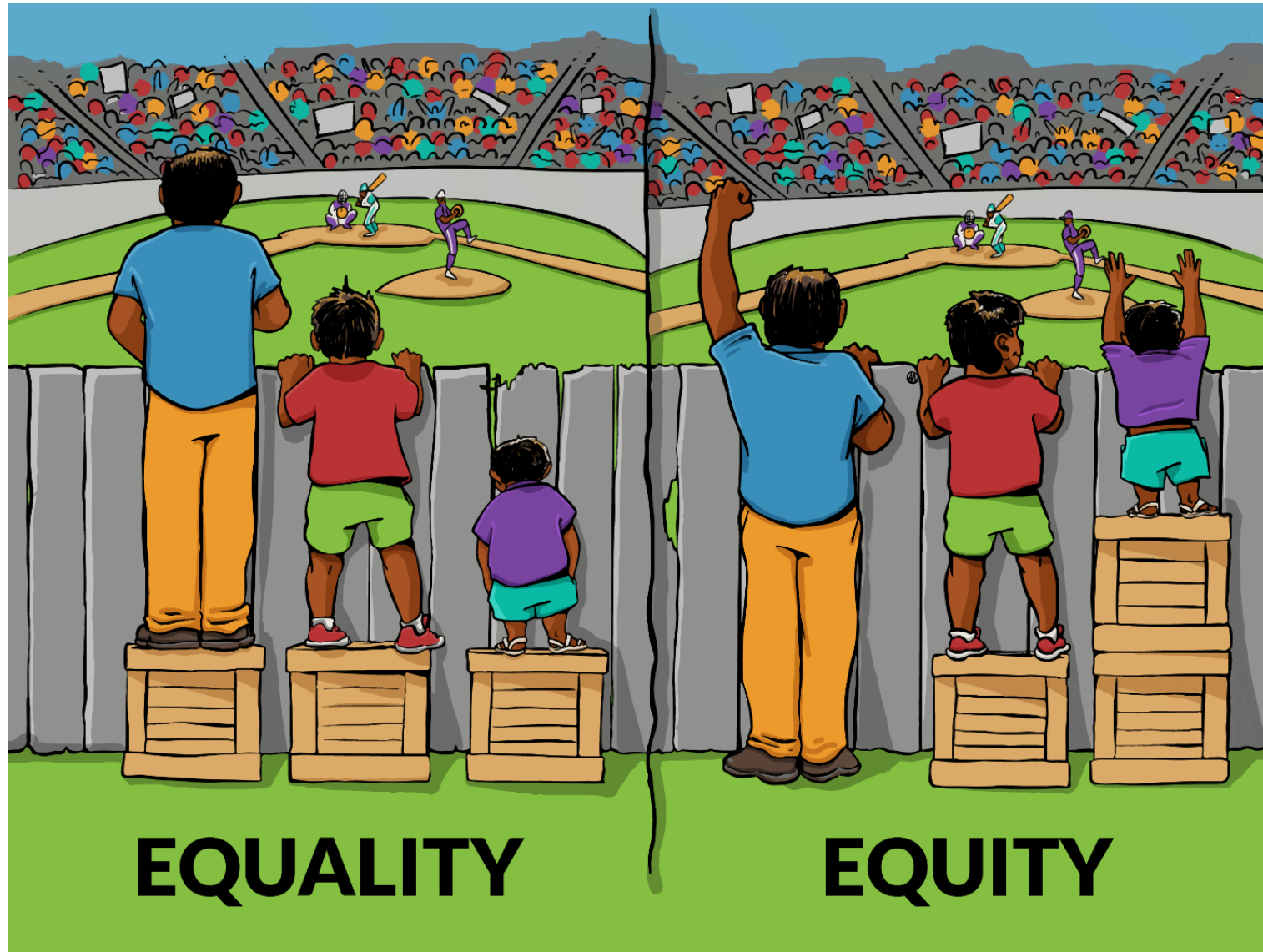
Naujausios „ekspertų“ idėjos

- ▶ „Blogiausia, kad pinigai mokykloms yra visiškai atsieti nuo ugdymo kokybės. Netgi priešingai: kartais kuo geresni mokymo rezultatai, tuo mažesni finansai, o kuo prastesni mokymo rezultatai, tuo didesnis finansavimas. Tai nonsensas, bet taip yra“. (G. Sarafinas, 2005.12.03).
- ▶ Iš tiesų kai kuriose šalyse bandoma sieti mokinių pasiekimus su mokyklų finansavimu bei mokytojų atlygiu.

Mokyklų finansavimo pagal mokinių pasiekimus pasekmės

- ▶ Finansavimo siejimas su pasiekimais padidina spaudimą mokytojams ir veda prie nuolaidžiavimo mokiniams, pažymių užaukštinimo ar net sukčiavimo egzaminų metu.
- ▶ Mokyklos stengiasi atsikratyti mokinių, turinčių mokymosi sunkumų arba primygtinai siūlo samdytis korepetitorius.
- ▶ Taigi egzistuoja ne tik moksliniai, bet ir moraliniai argumentai, rodantys, kad mokyklų reitingavimas, naudojant VBE ir PUPP rezultatus ar bandant surasti sąryšius tarp jų, yra ne tik klaidingas, bet ir žalingas.

Lygybė ir socialinis teisingumas

Socialinio teisingumo raiška

- ▶ Socialinis teisingumas švietime pasireiškia per ugdymo prieinamumą, įtrauktį ir nešališkumą.
- ▶ Prieinamumas reiškia, kad bazinis išsilavinimas turi būti prieinamas kiekvienam asmeniui.
- ▶ Įtrauktis reiškia, kad švietimo sistemoje negali būti atskirtį patiriančių asmenų ar grupių.
- ▶ Nešališkumas (*fairness*) reiškia, kad asmeniniai ir socialiniai veiksniai neturi sudaryti kliūčių mokymosi sėkmei.

Pasiekimų ir prieinamumo sąveika

- ▶ Pasiekimai ir prieinamumas yra tarpusavyje susiję. Tikėtina, kad, apribojus švietimo prieinamumą silpniau besimokantiems mokiniams, pagerės ir tarptautinių mokinių pasiekimų tyrimų arba brandos egzaminų rezultatai.
- ▶ Pavyzdžiui, Lietuvoje vidurinę mokyklą baigia daugiau kaip 90% mokinių.
- ▶ Tai aukštesnis rodiklis už daugelį Europos šalių. Beje, švietimo finansavimas absoliučiais skaičiais mažesnis.

Šiek tiek apie pinigus

- ▶ Politikai, kalbėdami apie švietimo finansavimą, dažniausiai operuoja procentais nuo bendrojo vidaus produkto.
- ▶ Tačiau už mokymo priemones mokame ne procentais, bet eurai. Planšetė eurai kainuoja panašiai kaip Suomijoje.
- ▶ Mūsų švietimui skiriamas procentas nuo BVP gali būti panašus kaip Suomijos, tačiau tas pats procentas eurai ženkliai skiriasi, nes skiriasi BVP dydis.

Švietimo efektyvumas ir našumas

- ▶ Vertinant švietimo efektyvumą, dažniausiai taikomi mokinių pasiekimų, kurie paprastai prilyginami švietimo kokybei, rodikliai. Rečiau taikomi socialinio teisingumo rodikliai.
- ▶ Tačiau ne visada prisimenama, kad rezultatai lemia ir ištekliai.
- ▶ Todėl gerokai rečiau vertinamas švietimo našumas, t. y. efektyvumas mažiausiomis sąnaudomis.
- ▶ Mes atlikome nedažnai pasitaikantį vertinimą - švietimo prieinamumą ir nešališkumą pagal efektyvumo ir našumo kriterijus.

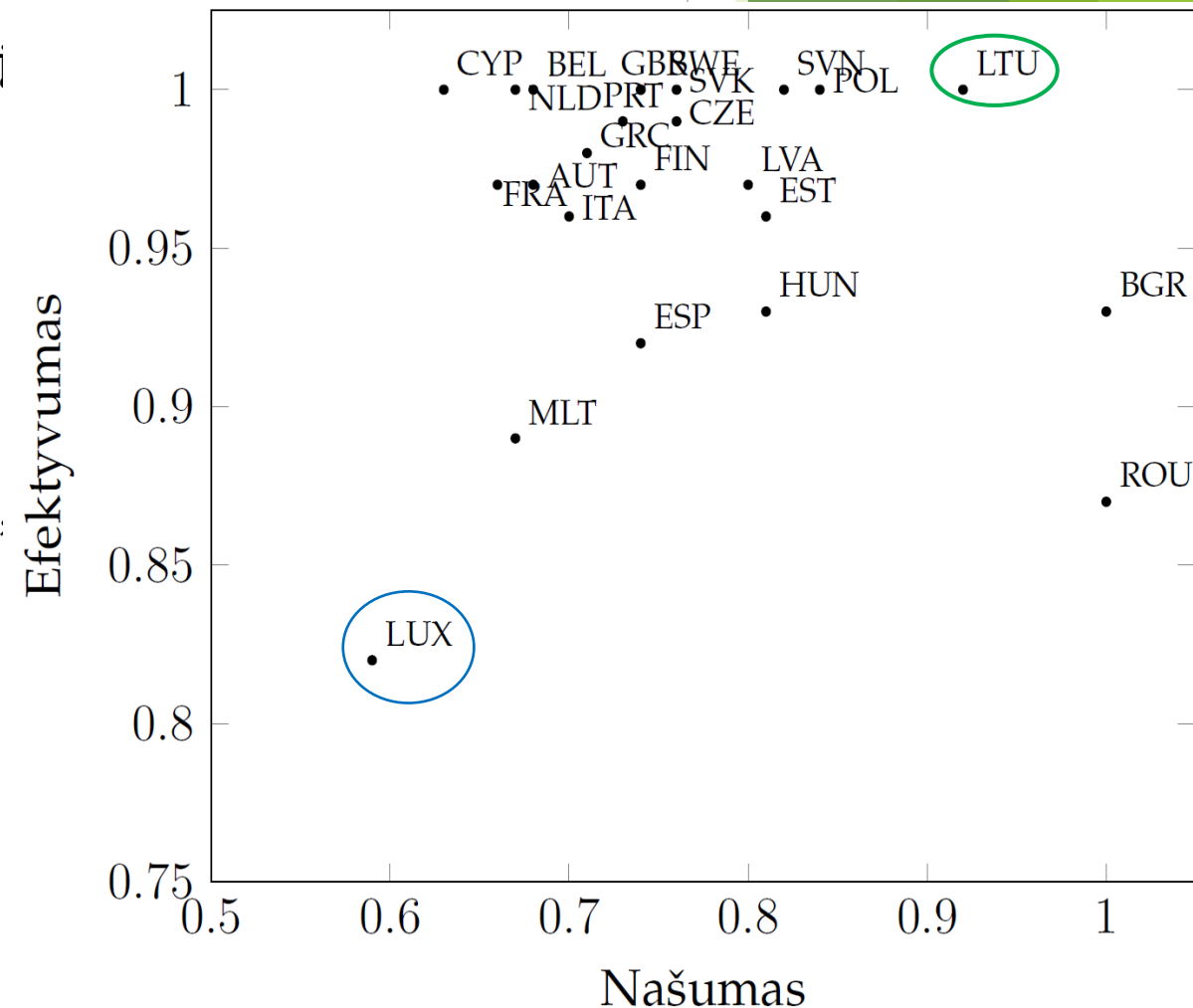
ISCED 3. VIDURINIS UGDYMAS

Vidurinio ugdymo segmente Lietuva pasižymi **optimaliu prieinamumo ir nešališkumo lygiu.**

- Nors efektyvumo lygis yra panašus į kitų šalių, kuriose vidurinę mokyklą baigia daugiau negu 90 % mokinių, Lietuvos švietimo sistema yra našesnė, t. y. pasiekia šį rodiklį mažesnėmis sąnaudomis.
- Didesniu našumu pasižymi tik Rumunija ir Bulgarija, tačiau šios šalys gerokai nusileidžia Lietuvai efektyvumo prasme.

Žemu efektyvumu ir našumu pasižymi Liuksemburgo švietimo sistema.

- Mokinio finansavimas Liuksemburge yra didžiausias ES, tačiau vidurinės mokyklos 2014 m. nebaigė 12,4 % mokinių.
- Apie 60 % mokinių paliekami antramečianti (77 % vidurinėse profesinėse ir 33 % bendrojo ugdymo mokyklose).
- Programos įsisavinimą apsunkina trikalbė mokymosi sistema, didelę įtaką daro socialiniai, ekonominiai ir kultūriniai bei migracijos veiksniai.

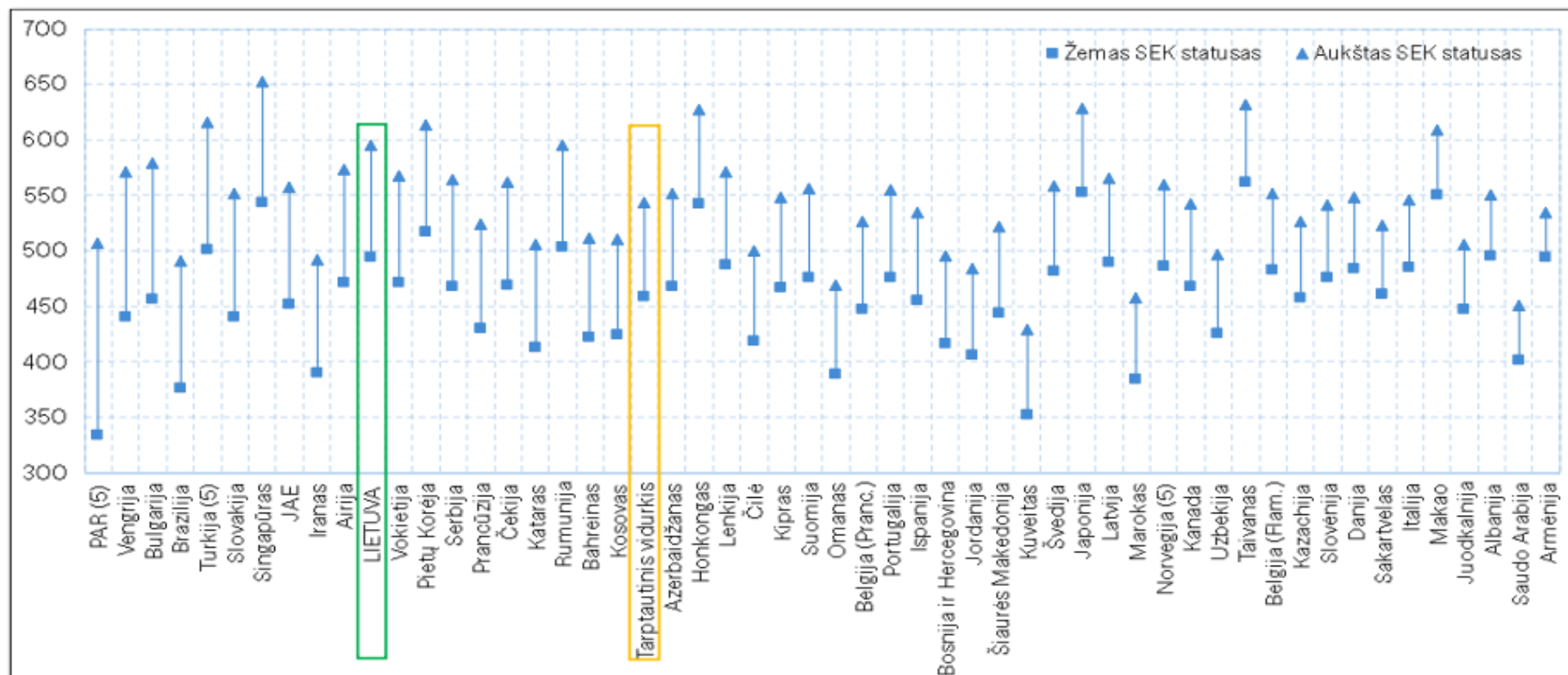

Rodikliai, skirti įvertinti socialinį teisingumą švietime

- ▶ Dažnai taikomas rodiklis - mokinių pasiekimų priklausomybė nuo socialinio, ekonominio ir kultūrinio statuso (SEK). Kuo mažesnė pasiekimų priklausomybė nuo SEK, tuo socialiai teisingesnė švietimo sistema
- ▶ Kitas dažnas rodiklis - mokinių pasiekimų priklausomybė nuo vietovės. Kuo mažesnė priklausomybė, tuo socialiai teisingesnė sistema.
- ▶ Trečias rodiklis - priklausomybė nuo ugdymo įstaigos. Gali būti reikšmingų skirtumų net ir tarp toje pačioje vietovėje esančių mokyklų.

Matematikos rezultatų ir SEK statuso ryšio palyginimas tarp šalių

Visose šalyse aukštesnio SEK statuso mokiniai pasiekia aukštesnių rezultatų.

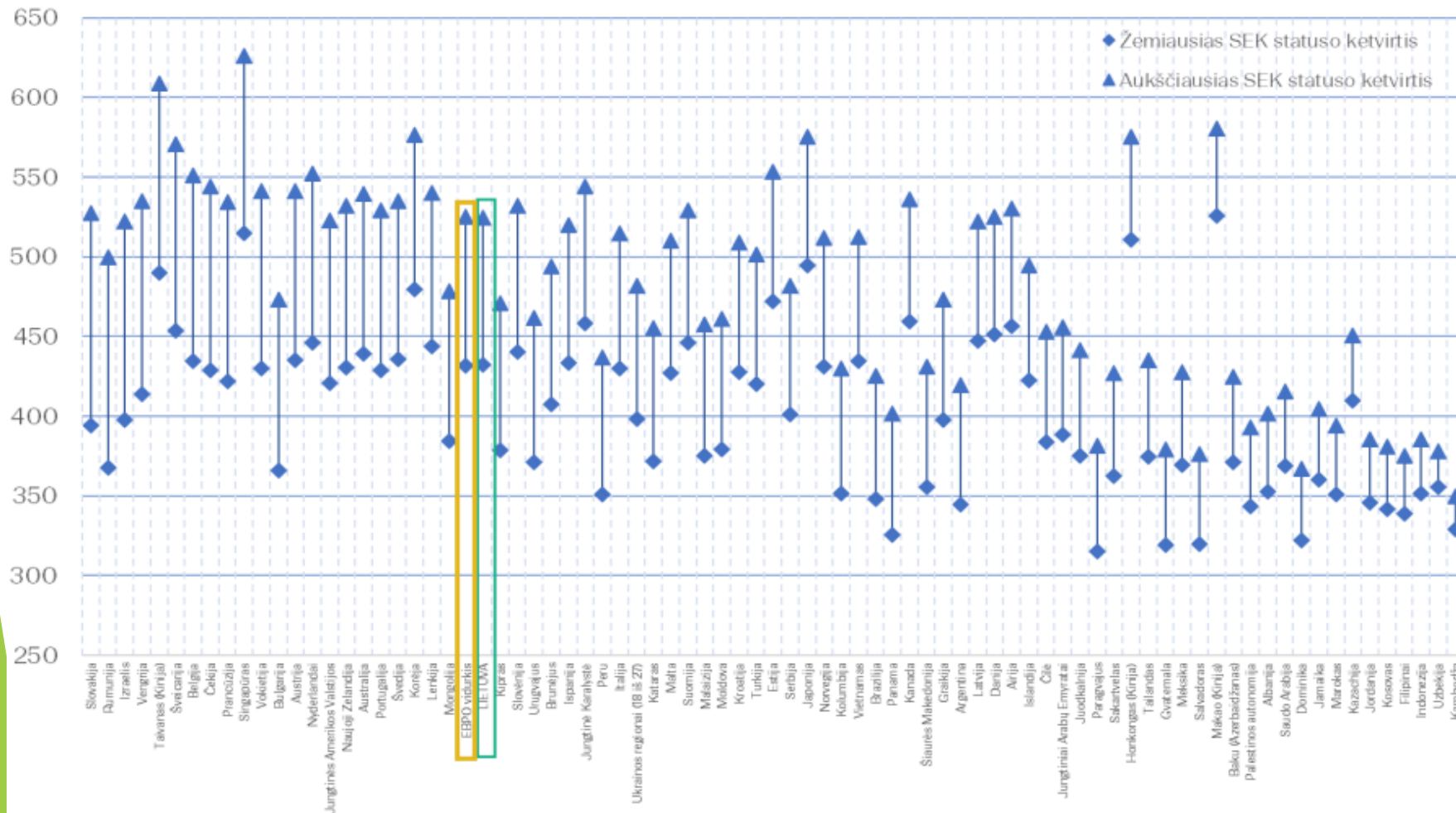
Tarptautinis vidurkio skirtumas tarp žemiausiam ir aukščiausiam SEK statusui priklausančių mokinių rezultatų yra **85 taškai**.

LIETUVOJE šis skirtumas – **101 taškas**.

Didžiausias skirtumas PAR (173 taškai) ir Vengrijoje (131 taškas), mažiausias – Armėnijoje (40 taškų) ir Saudo Arabijoje (49 taškai). Lenkijoje šis skirtumas – 84 taškai, Suomijoje – 80 taškų, Latvijoje – 76 taškai.

Matematinio raštingumo rezultatų ir SEK statuso ryšys

ŠMSM

Visose šalyse aukštesnio SEK statuso mokiniai pasiekia aukštesnių rezultatų.

EBPO šalyse skirtumas tarp žemiausiam ir aukščiausiam ketvirčiui (pagal SEK statusą) priklausančių mokinių rezultatų yra 93 taškai.

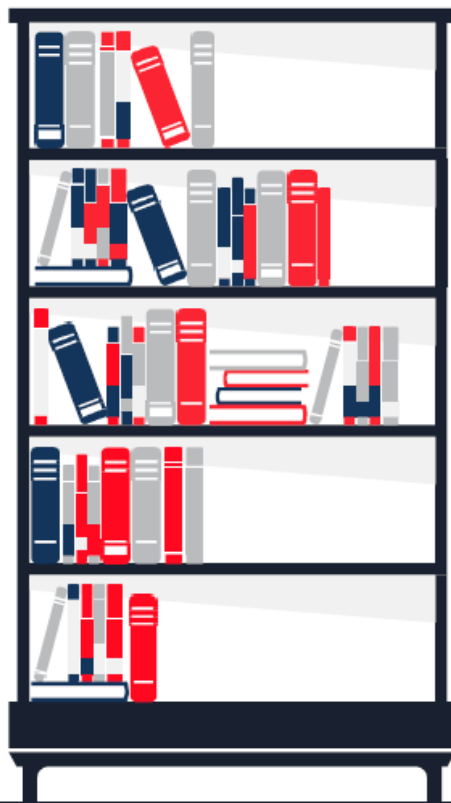
LIETUVOJE šis skirtumas – 92 taškai (išaugo 2 taškais).

LIETUVOJE

Mokiniai, esantys aukštesniame
SEK kontekste, pasiekė daug
aukštesnių rezultatų:

↑ **593**

Skaitymo pasiekimų vidurkis

LIETUVOJE

Mokiniai, esantys žemesniame SEK
kontekste, pasiekė žemesnių
rezultatų:

↓ **512**

Skaitymo pasiekimų vidurkis

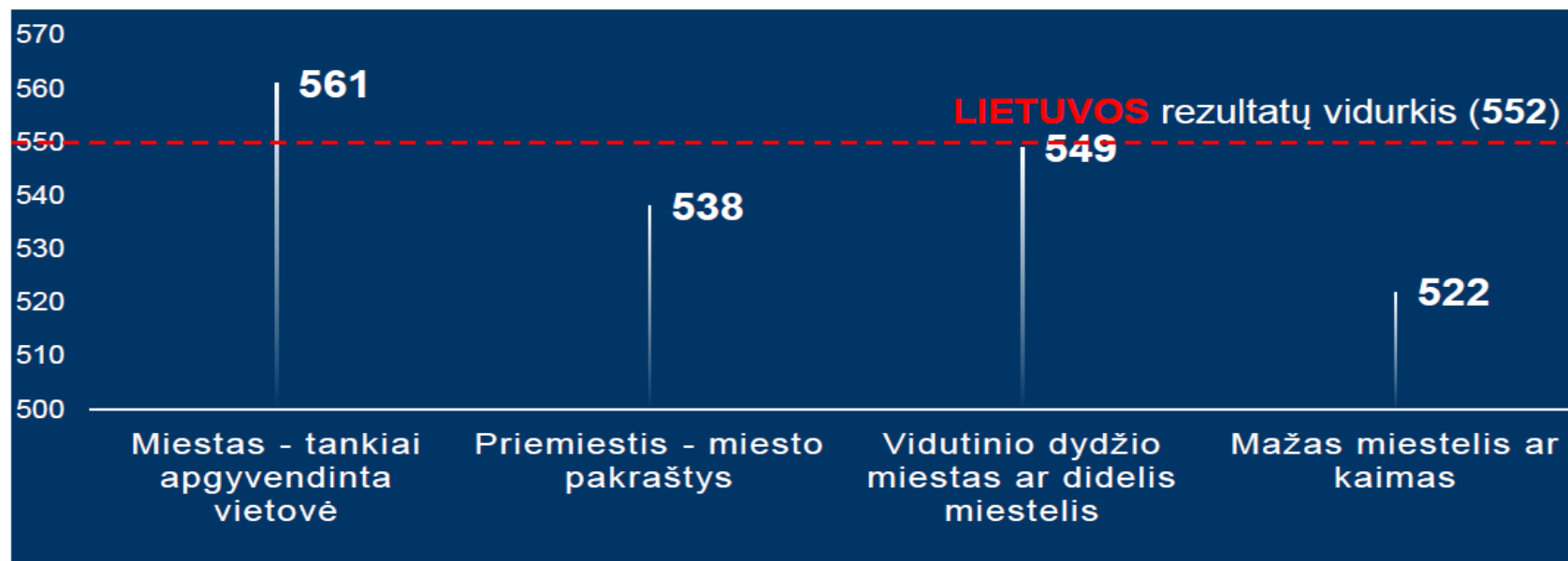
Pastaba: PIRLS 2021 SEK statuso skalė parengta remiantis tėvų atsakymais apie knygų
skaičių namuose, išsilavinimą ir darbą.

Šaltinis: R. Dukynaitė, R. Skripkienė (ŠMSM)

Bendrieji rezultatai pagal vietovę, kurioje yra mokykla

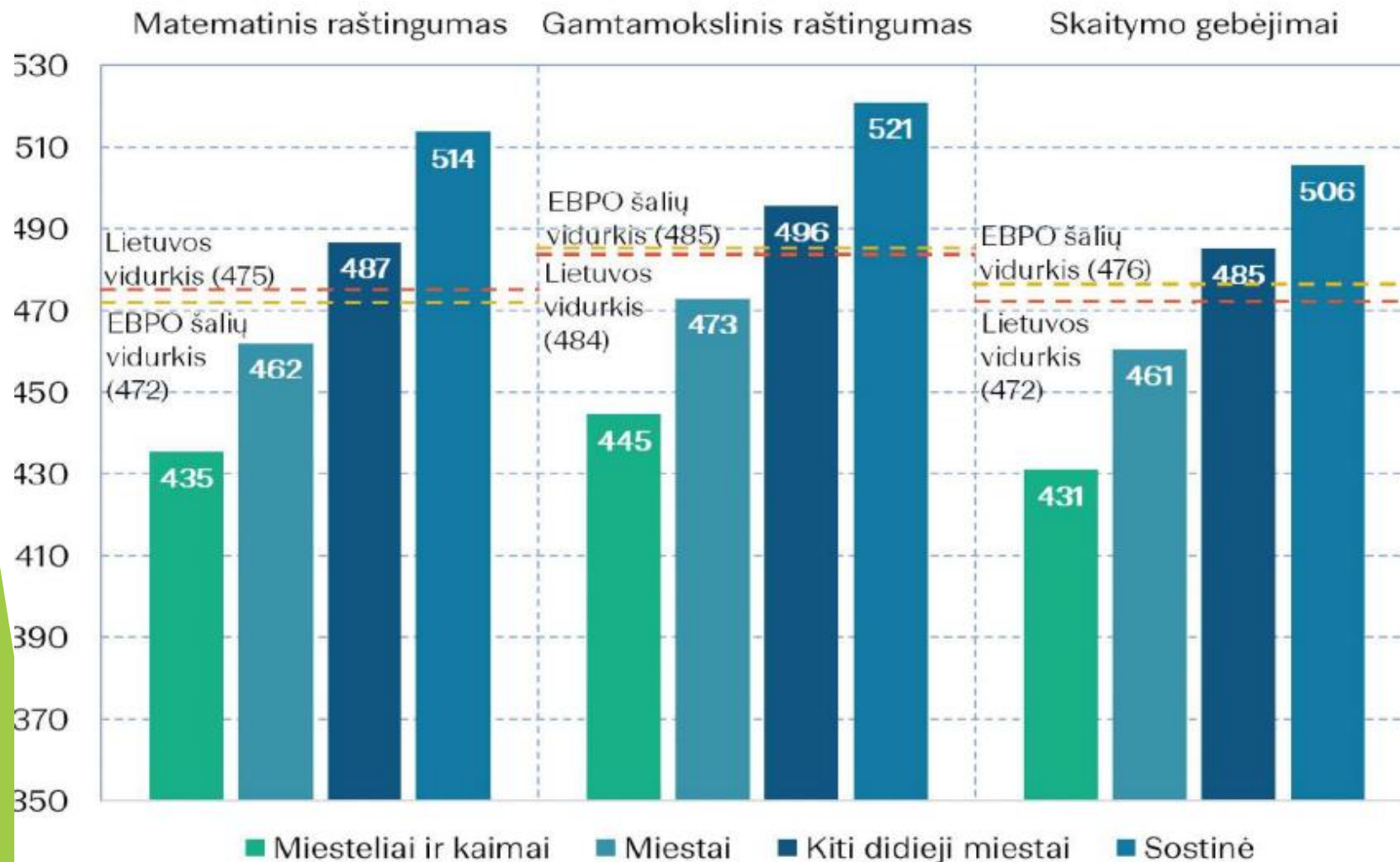
- **LIETUVOS** mokyklų rezultatai pagal vietovę, kurioje yra mokykla, gana tradiciški:
 - aukščiausių rezultatų pasiekama Vilniaus ir kitų didžiųjų miestų mokyklose,
 - mokyklų, įsikūrusių mažiau nei 3 tūkst. gyventojų turinčiose vietovėse, rezultatai yra žemiausi.
- Aukščiausių ir žemiausių vidutinių rezultatų skirtumas – 39 taškai.

(direktorių nuomonė)

LIETUVOS matematinis ir gamtamokslinis raštingumas, skaitymo gebėjimai pagal vietovę

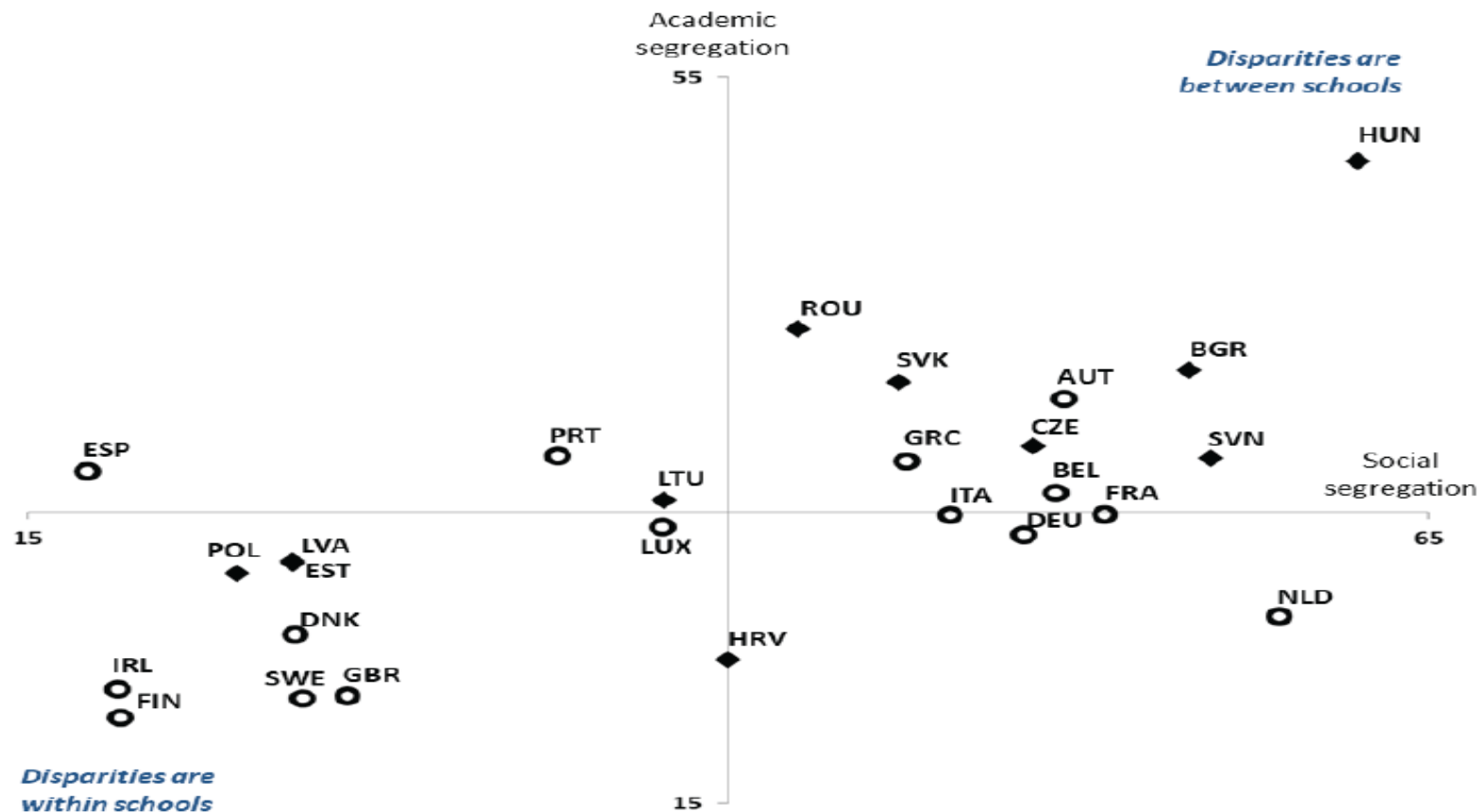
ŠMSM

Palyginti pagal vietovę, **aukščiausių** matematinio, gamtamokslinio raštingumo ir skaitymo gebėjimų **vidutinių** rezultatų pasiekė sostinės ir kitų didžiųjų miestų mokyklų mokiniai.

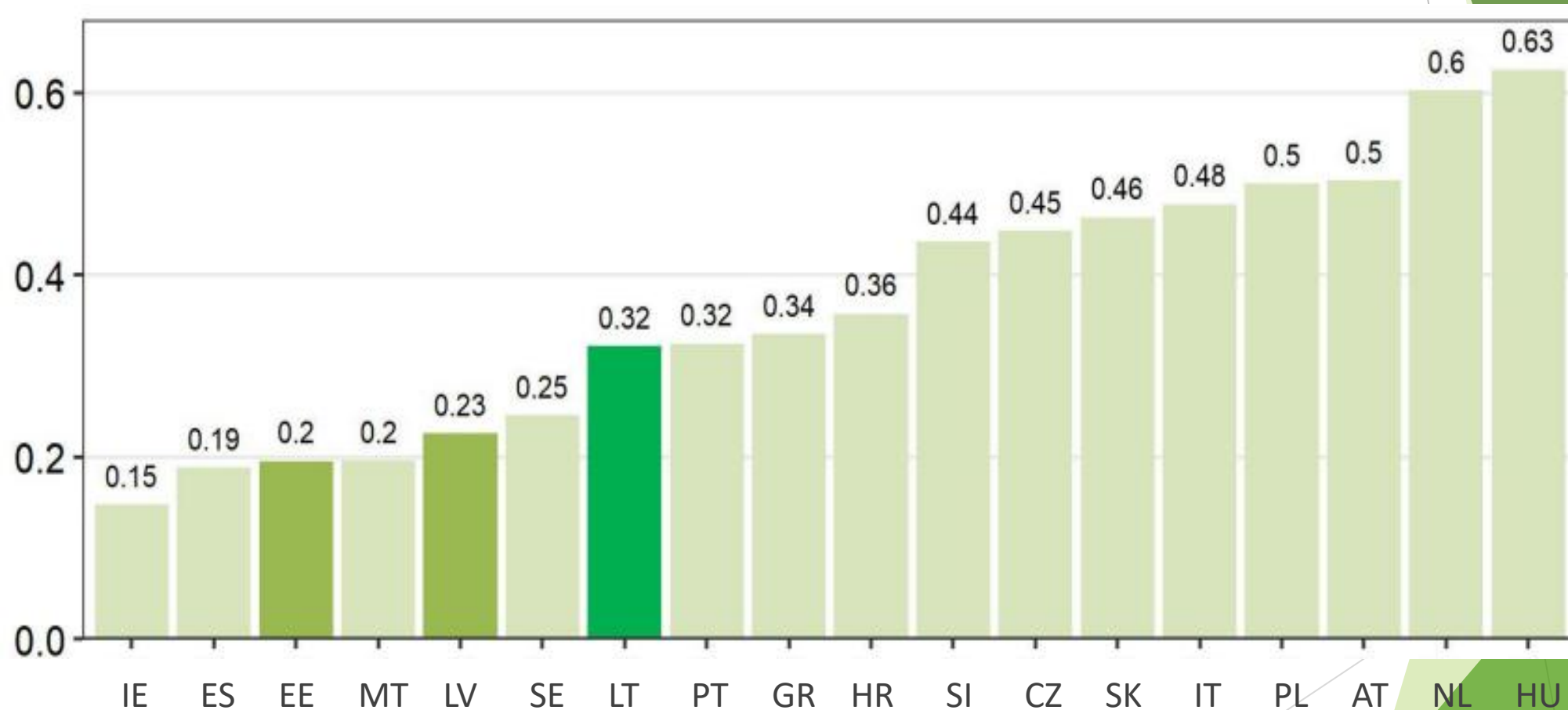
Žemiausių rezultatų pasiekė miestelių ir kaimų mokyklų mokiniai.

Pasiekimų skirtumai tarp mokyklų ir jų viduje (PISA 2015 m. duomenys)

Pasiekimų skirtumai tarp mokyklų (PISA 2022 m. duomenys)

Šaltinis: Jakaitienė, A., Ringienė, L., Želvys, R. (2025) Penkiolikmečių matematinio raštingumo ir savijautos mokykloje ryšys Europos šalyse: PISA 2022 tyrimo duomenų analizė. Vilnius: NŠA.

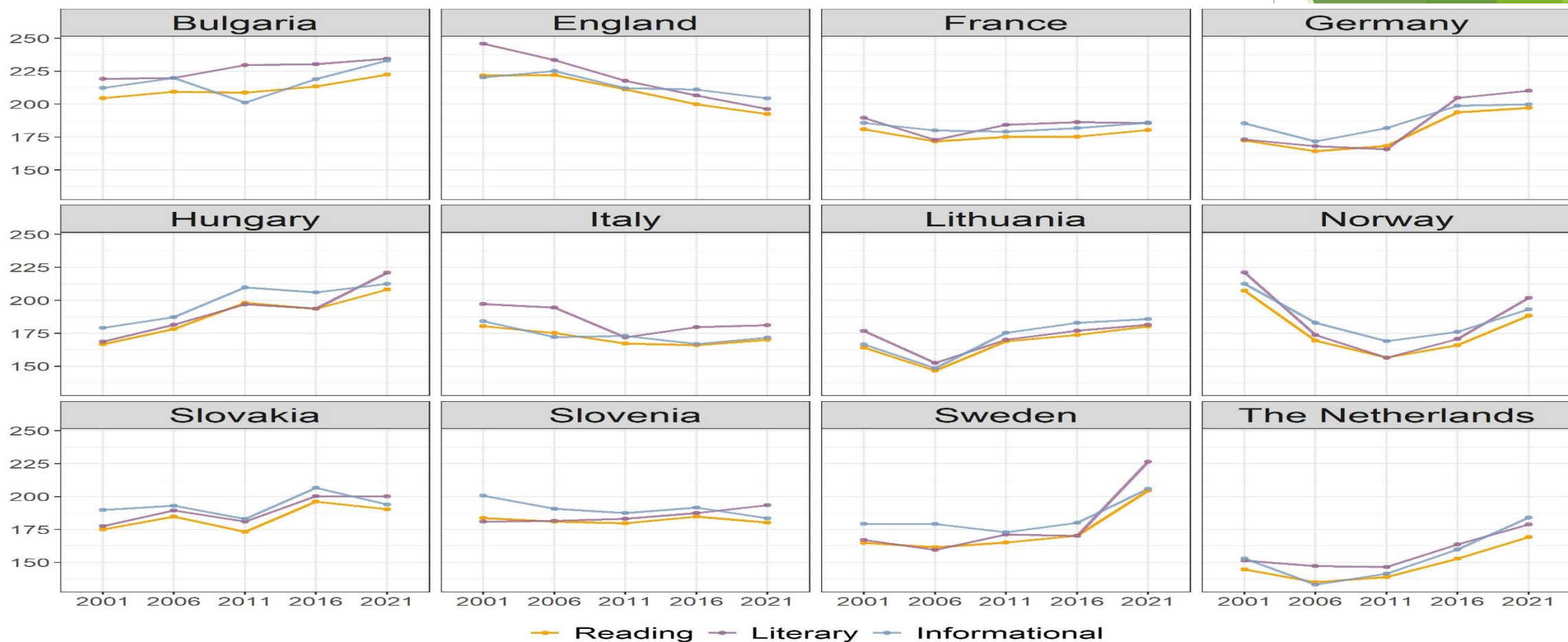

Pasiekimų atotrūkis

- ▶ Pasiekimų atotrūkis - tai skirtumas tarp aukščiausių ir žemiausių pasiekimus demonstruojančių mokinių grupių.
- ▶ Šalys gali demonstruoti panašius rezultatus, tačiau vienu šalių pasiekimų atotrūkis gali būti didelis, o kitų - mažas.
- ▶ Mažas atotrūkis rodo, jog visose ugdymo įstaigose mokiniai turi galimybę įgyti panašaus lygio išsilavinimą.
- ▶ Didelis atotrūkis rodo reikšmingus įgyjamo išsilavinimo skirtumus tarp mokyklų ir/arba klasių tose mokyklose, kur mokiniai skirstomi į klases pagal gebėjimus.

Pasiekimų atotrūkis (PIRLS 2001-2021 m. duomenys)

Source: Ringienė, L., Jakaitienė, A., Želvys, R., Dukynaitė, R. (2025) Are reading achievement gaps closing over time in EU and EEA countries using PIRLS data? In press.

Socialinio teisingumo siekių įgyvendinimo priemonės

- ▶ Papildomai remti mokinius iš žemesnio SEK šeimų (ne *equality*, bet *equity*).
- ▶ Mažinti vietovės faktoriaus įtaką (pvz., mokyklų tinklo pertvarka; papildoma parama mokykloms, esančioms socialiai nepalankiose vietovėse).
- ▶ Mažinti mokyklos faktoriaus įtaką (pvz, vengti formalios ir neformalios mokinių atrankos)
- ▶ Mažinti pasiekimų atotrūkį, visų pirma siekiant pagerinti žemiausių pasiekimų mokinių grupės rezultatus.

MOKYKLŲ TINKLO OPTIMIZAVIMO SIEKIAI

- Vienas iš 1998 m. paskelbtų antrojo švietimo reformos etapo prioritetų buvo kokybės gerinimas. Buvo teigiama, kad, „siekiant užtikrinti aukštesnę **švietimo kokybę** ir **geriau panaudoti švietimui skirtas lėšas**, reikia optimizuoti švietimo įstaigų tipų tinklą“ (ŠMM, 1998).
- Mokyklų tinklo pertvarka šalyje pradėta vykdyti nuo 1999 m. 2004 m. buvo išleistos mokyklų tinklo pertvarkos metodinės rekomendacijos, kuriose buvo konstatuota, kad „esama mokyklų sistema nėra pakankamai racionali ir veiksminga, nes nepajėgia užtikrinti **lygių mokymosi galimybių**, **socialinio teisingumo**, o kartu ir teikiamų **paslaugų kokybės** visiems mokiniams“ (ŠMM, 2004).

MOKYKLŲ TINKLO OPTIMIZAVIMO REZULTATAI

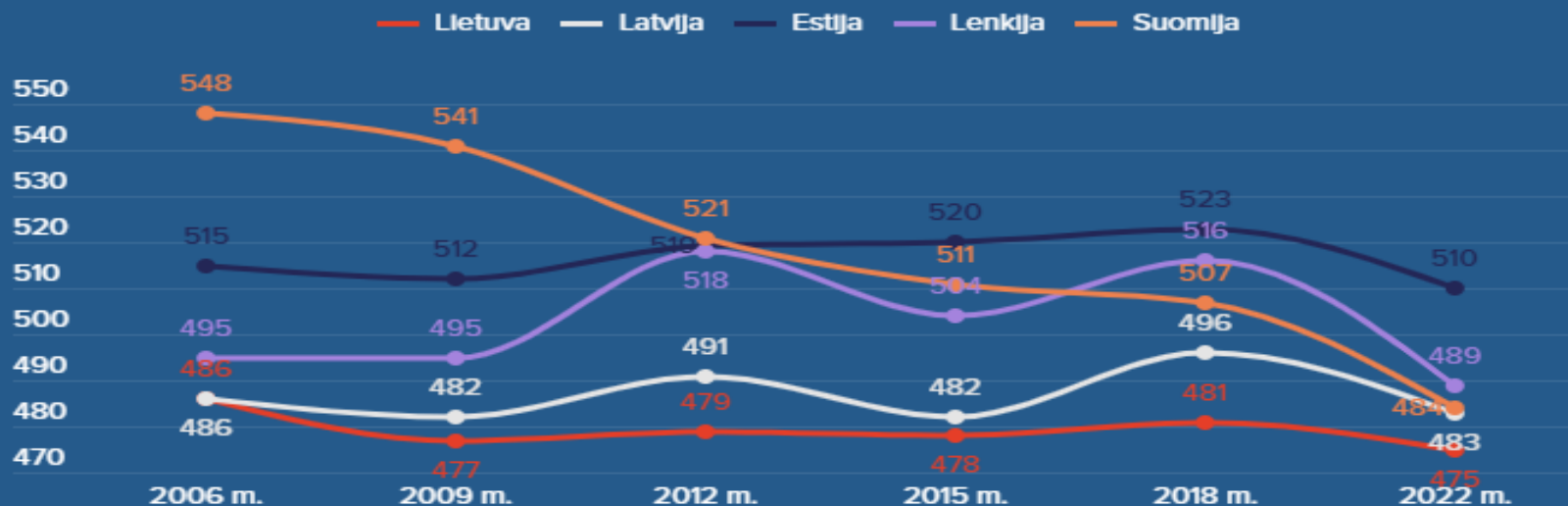
Mūsų analizuoti duomenys esminio mokinių akademinių rezultatų pagerėjimo nerodo. Pavyzdžiui, 15-mečių pasiekimų pagerėjimo nerodo šėšių PISA tyrimų ciklą, vykusių nuo 2006 iki 2022 metų rezultatai.

Galima teigti, kad ugdymo įstaigų tinklo optimizavimo reforma du dešimtmečius sprendė ne tiek su ugdymo kokybe, kiek su labiau veiksmingu ir racionaliu išteklių valdymu susijusias problemas.

Šių problemų sprendimas taip pat yra neabejotinai svarbus, tačiau per du dešimtmečius pasiektas rezultatas neatitinka struktūrinės pertvarkos pradžioje deklaruotų kokybės siekinių.

Tarptautinis PISA mokinių pasiekimų tyrimas

15-mečių matematinio raštingumo rodikliai

PISA tyrimo duomenys

O SOCIALINIS TEISINGUMAS IR ATSKIRTIS?

- O gal bendrojo ugdymo mokyklų tinklo optimizavimo reforma prisidėjo prie socialinio teisingumo problemos sprendimo? A. Zabulionis, remdamasis PISA tyrimo 2006-2018 m. duomenimis, parodė, kad atskirtis tarp miesto ir kaimo mokyklų mokinių pasiekimų didėja. Lietuvos kaimo mokyklų mokinių galimybės įgyti kokybišką išsilavinimą yra gerokai mažesnes negu miestų mokyklų (Zabulionis, 2020).
- Analogiškų išvadų prieinama ir mokinių pasiekimų tolygumui skirtame Lietuvos švietimo būklės apžvalgos skyriuje (ŠMSM, 2025).
- Broer, Bai ir Fonseca (2019) įvertino 13 šalių, dalyvavusių 1995-2015 metų TIMSS mokinių pasiekimų tyrimuose, rezultatus ir nustatė, kad per 20 metų skirtumas tarp aukščiausių ir žemiausių Lietuvos aštuntokų pasiekimų matematikos srityje nepakito, o gamtos mokslų srityje išaugo.

Kokias išvadas galime padaryti

- ▶ Mokyklų tinklo optimizavimas nėra pakankama sąlyga nei ugdymo kokybei gerinti, nei socialiniam teisingumui užtikrinti.
- ▶ Šiems tikslams pasiekti reikalingos papildomos priemonės.
- ▶ Viena iš tokių Lietuvoje bandytų pritaikyti priemonių buvo „kokybės krepšelis“, tačiau tai buvo vienkartinis projektas, kuris, kaip ir daugelis kitų švietimo projektų, turėjo savo pradžią ir pabaigą. Patikimų duomenų apie projekto efektyvumą nepavyko rasti.
- ▶ Kuris švietimo lygmuo gali efektyviausiai taikyti šias priemones - mokyklos, regiono, savivaldos ar valstybės?

Švietimo sistemos centralizacijos arba decentralizacijos problema

- ▶ Neretai diskutuojama, ar efektyviau funkcionuoja centralizuota, ar decentralizuota švietimo sistema
- ▶ Tai tipiškas pavyzdys, kaip į sudėtingą sistemą žiūrima supaprastintai.
- ▶ Iš tiesų reikėtų diskutuoti, kokius švietimo sistemos elementus reikėtų labiau centralizuoti, kokius - labiau decentralizuoti.
- ▶ Universalių receptų nėra - skirtingose šalyse gali efektyviai veikti skirtingas centralizacijos/decentralizacijos derinys.

Finansavimas

- ▶ Pastebėta, kad šalyse, kur finansavimas decentralizuotas, egzistuoja didesni skirtumai tarp regionų.
- ▶ Taip yra todėl, kad regionai paprastai pasižymi skirtingomis švietimo finansavimo galimybėmis (pvz. Šiaurės Italijos regionai ir Pietų Italijos regionai).
- ▶ Dažniausiai pasiteisina modelis, kuomet centralizuotai nustatomi mokytojų atlyginimai: tuomet neskatinamas mokytojų perbėgimas į „dosnesnius“ šalies regionus.
- ▶ Vargu ar daug ką nudžiugintų decentralizuotas modelis, kuomet kiekviena savivaldybė turėtų atskirai derėtis su profsąjungomis dėl mokytojų atlyginimų.

Krepšelis

- ▶ Iš esmės pasiteisino ir Lietuvoje prieš beveik ketvirtį amžiaus įvesta tikslinė valstybės dotacija ugdymui - „mokinio krepšelis“. Vėliau atsirado „klasės krepšelis“, kurį kritikai pavadino mažųjų mokyklų „gelbėjimo ratu“.
- ▶ Diskutuoiant dėl krepšelio tikslingumo, reikėtų prisiminti, kad daugelyje pereinančiosios ekonomikos šalių tikslinė valstybės dotacija buvo įvesta, siekiant išvengti „skurdo decentralizacijos“.
- ▶ Tai situacija, kuomet savivaldybėms deleguojami įsipareigojimai, neparemiant šių įsipareigojimų vykdymo pakankamu finansavimu.

Mokyklų tinklo optimizavimas

- ▶ Centralizuoto mokyklų tinklo pertvarkymo iniciatyvos yra vertinamos nevienareikšmiškai.
- ▶ Estija centralizuotai sukūrė valstybinių gimnazijų tinklą, ir, bent jau sprendžiant pagal PISA rezultatus, tai atnešė teigiamų rezultatų.
- ▶ Lietuvoje buvo inicijuotas „Tūkstantmečio mokyklų“ projektas, paremtas kitais principais. Norą dalyvauti projekte turėjo parodyti pačios savivaldybės.
- ▶ Projektas susilaukė kritikų dėmesio, o apie vykdomų veiklų efektyvumą kol kas anksti spręsti.

Pedagoginis kontingentas

- ▶ Egzistuoja švietimo sistemos, kuomet pedagogines studijas baigę specialistai centralizuotai paskirstomi į mokyklas.
- ▶ Panašiai veikė sovietinė paskyrimų sistema, kuri ir dabar iš dalies taikoma Rusijoje ir Baltarusijoje
- ▶ Tyrimai rodo, kad tokia sistema gali kiek sumažinti mokytojų stygių socialiai nepalankiuose regionuose, tačiau ugdymo kokybės iš esmės nepagerina.
- ▶ Kokybiškai dirbantys mokytojai ilgainiui vistiek migruoja į patrauklesnius šalies regionus.

Švietimo tikslai

- ▶ Atsakymas į centralizacijos/decentralizacijos iššūkį galiausiai priklauso nuo švietimo tikslų.
- ▶ Jeigu pagrindinis tikslas - švietimo paslaugų prieinamumas ir patogumas mokiniams ir jų tėvams, tą geriausiai gali užtikrinti savivaldybės.
- ▶ Jei pagrindinis tikslas - aukšti akademiniai pasiekimai, svarbus yra bendras mokyklos, savivaldos ir centrinės valdžios indėlis.
- ▶ Jeigu pagrindinis tikslas - socialinis teisingumas, būtinos kryptingos ir diferencijuotos centrinės valdžios pastangos.
- ▶ Mokyklų tinklo optimizavimas visų pirma sprendžia veiksmingo ir racionalaus išteklių valdymo uždavinį.

Diskusiniai klausimai

- ▶ Ar mūsų prioritetas - aukšti mokinių pasiekimai, ar socialinis teisingumas, ar vadybinis ir finansinis efektyvumas?
- ▶ Vienu metu pasiekti visus šiuos prioritetus - misija neįmanoma, todėl tenka rinktis.
- ▶ *De facto* siekiama didesnio finansinio efektyvumo, nors visuomenei labiausiai rūpi mokinių pasiekimai.
- ▶ Socialinio teisingumo siekiama labiau retoriniame lygmenyje. Akivaizdu, kad didesnė įtrauktis ir vaikų su negalia integravimas mokyklos akademinių rodiklių nepagerins.
- ▶ Tai taip pat pareikalaus ir papildomų išteklių.

Keletas galimų pasirinkimų

- ▶ Galima riboti prieinamumą baigiamajame vidurinio ugdymo etape (PUPP „slenkstis“). Profesinių mokyklų mokinių gretos pagausės, o brandos egzaminų rezultatai pagerės.
- ▶ Galima pakelti brandos egzaminų išlaikymo „kartelę“ ir sumažinti stojančiųjų į aukštąsias mokyklas skaičių.
- ▶ Arba galima vertinti mokyklas ne pagal akademinius pasiekimus, bet pagal socialinio teisingumo rodiklius.
- ▶ Tuomet sugriūtų visa dabartinė egzaminų rezultatais paremta mokyklų reitingavimo sistema.

Keletas galimų pasirinkimų

- ▶ Galima palikti viską taip, kaip yra dabar. Tuomet mokinių pasiekimai, sprendžiant pagal tarptautinių tyrimų duomenis, išliks stabilūs: PISA vidutiniški, PIRLS ir TIMSS - geri.
- ▶ Tačiau dažniau bus remiamasi VBE rezultatais, kuriuos bus galima interpretuoti kaip kas nori. Vyraus stereotipas, kad Lietuvos mokinių rezultatai blogi ir/arba blogėja.
- ▶ Socialinio teisingumo prasme bus matomi skirtumai tarp miesto ir kaimo, išliks reikšmingas SEK poveikis, o pasiekimų atotrūkis nemažės. Taigi išliksime Europos vidutiniokai.
- ▶ Švietimo centralizacijos/decentralizacijos santykis nepatirs esminių pokyčių.